

A ZÁMI
ÉS
OHATI APÁTSÁGOK.

BALÁSSY FERENCZ
I. TAGTÓL.

(Olvastatott 1880 június 14-én.)

BUDAPEST, 1881.

A M. T. AKADEμία KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)

•

A zámi és ohati apátságok.

Monostoraink s apátságaink története és fennmaradt emlékezete oly szoros kapcsolatban vagy vonatkozásban áll hazánk történetével, hogy azoknak nyomozása és felvilágosítása erre is világot derít s a magyar monasteriologia igen becses adalékokat szolgáltat hazánk történelméhez. Ugyanis, ha valamely elpusztult, vagy elenyészett monostor vagy apátság nyomai felfödöttetnek, s a történelemnek arra vonatkozó homályos adatai földerítettnek: ez által egyszersmind bővebb felvilágosítást nyer annak a vidéknek, hol ama monostor egykor állott, helytörténete s régibb földiratunknak arra vonatkozó részlete is; szintűgy gyarapodik genealogiája vagy családtani ismertetése annak a nemzetségnek, melyből származott amaz apátság alapítója vagy kegyura, vagy a mely nemzetségnek összeköttetése vagy érintkezése volt amaz apátsággal. Sőt az ily nyomozások és földerítések által több esetben megigazíthatnak íróinknak hibás nézetei vagy tévedései is, mi által tisztul hazai történelmünk kritikája, a mint ezt mutatja több elpusztult monostor s apátság történetének nyomozása és földerítése, mely felvilágosította hazai történelmünk és régibb földiratunk több részleteit, és megigazította íróinknak azok iránt fölmerült tévedéseit.

Épen e cél vezet minket is a zámi és ohati apátságok nyomozásában, hogy kimutatván vagy megjelölván azokat a helyeket, hol egykor ezen apátságok monostorai állottak, felvilágosító adatokat szolgáltatassunk ama vidék történelmi ismertetéséhez és régi földiratunk ide vonatkozó homályos kérdésének földerítéséhez.

A zámi apátság a veszprémi egyházmegye névkönyvében, hol az námi apátságnak is nevezetik, ezen egyházmegye apátságai közé van sorolva. A mi annyit jelent vagy föltételez,

hogy ez az apátság vagy ennek monostora egykor ezen egyházmegye területén feküdt, s ennél fogva illeti ezen egyházmegyét annak most is fenlévő és királyi adományozás alá tartozó czíme. Pedig annak semmi nyoma sincs, hogy *Zám* nevű monostor vagy csak helység is lett volna valaha ezen egyházmegye területén.

Az *ohati* apátság ellenben egyházmegyei névkönyveinkben egyik egyházmegye apátságai közé sincs különösen besorozva, világos jeléül annak, hogy nem volt kimutatva, hogy hol feküdt egykor annak monostora, s így igen természetes, hogy egyik egyházmegye sem követelhetne annak most is fenlévő s királyi adományozás alá tartozó czímét a maga részére.

De valamint egyházmegyei névkönyveink, úgy írónk is hibásan és hiányosan ismertették vagy említették meg e két apátságot, és nem ott keresték, a hol kell vala keresniök, a *zámí*t összetévesztették s egynek vették a *námí*val, mely állítólag a veszprémi egyházmegye területén állott, az *ohatí*ról pedig nemcsak nem tudták, hanem még nem is gyanították, hogy mely vidéken feküdt és merre nyomozandó annak egykori monostora.

Pázmány Péter ugyan említi mind a két apátságot a szerzetes rendekről írt s az 1629-iki nagy-szombati zsinat végzéseihöz toldott jegyzékében; de sem a vidéket nem jelzi, sem az egyházmegyét meg nem említi, melynek területén ez a két apátság vagy monostor állott. A *zámí* apátságot a cisterciák apátságai közé sorozza, s a *námí* apátsággal azonosítja vagy egynek tartja, így írván arra vonatkozólag: *Abbatia de Zam alias de Nam* viguit anno 1219.e ¹⁾ Minthogy itt Pázmány a *zámí* apátságot a *námí*val azonosítja, hallgatag azon nézetet osztja, hogy a *zámí* apátság a veszprémi egyházmegye területén állott. — Az *uhodí* vagy *ohati* (mert e kettő egyet jelent, a mint azt alább ki fogjuk mutatni) apátságot pedig azon ismeretlen apátságok közé relegálja, melyekről nincs kimutatva, hogy mily rendű szerzetesek birtokában voltak, és csak annyit jegyez meg róla, hogy az már 1219-ben virágzott. ²⁾

¹⁾ *Acta et Decreta Synodi Dioeceseanae Strigoniensis*. Posonii, 1629. Appendix secunda de Religiosis Ordinibus. 105. l.

²⁾ U. o. 106. l.

Szentiványi Márton szintén megemlíti mindkét apátságot, és pedig a *zámí*t két helyen, mindkétszer Pázmány idézett szavaival: először az összes apátságok sorában, melyek Magyarországon egykor virágzottak, ¹⁾ másodsor különösen a cisterciák apátságai között. ²⁾ Az *uhodí* vagy *ohatí*t Pázmány után szintén azon ismeretlen apátságok közé sorozza, melyekről nincs kimutatva, hogy melyik rend vagy szerzet sajátjai voltak. ³⁾ De egyik apátság ismertetésére sem ír egy betűvel sem többet, mint előbb említett írónk, sőt annak még azon tévedésében is osztozik, miszerint a *zámí* apátságot a *námí*val egynek tartja.

Fuxhoffer Döme és Czinár Mór hazai monasteriologusaink sem derítették föl jobban ezen apátságokra vonatkozó történelmi adatokat; sőt, a *zámí* apátságot illetőleg, említett írónk érintett tévedését magokévá téve, azt tovább terjeszték, ezt írván ezen apátságról, hogy az Magyarország névkönyvében (in Schematismo Regni Hungariae) *námí* apátságnak is nevezetik és ugyanazonegy Martenének dezáni apátságával (eademque est cum abbatia *Dezanensi* Edmundi Martene), mely ugyancsak Martene szerint eredetileg az *egresi* monostorból, a cisterci szerzet *pontiniaczi* ágából, sarjadzott ki s a veszprémi egyházmegyében alapított 1219-ben. Ezen kívül semmi sincs ezen apátság további ismertetésére felhozva, csak az van még fölemlítve, hogy czímével 1860-ban *Sütő József* győri olvasókanonok volt feldiszítve. ⁴⁾ — Az *uhodí* vagy *ohati* apátság pedig Fuxhoffer munkájában nincs is különösen felhozva, és csak annyiban fordul az abban elő, a mennyiben közölve van ottan Pázmánynak a szerzetes-rendekről írt és már fönnebb említett jegyzéke, melyben ezen apátság is meg van említve. ⁵⁾

Ezeknél biztosabban tapogatózott a *zámí* apátság nyomozásában Foltin János, ki a Magyar Történelmi Társulat

¹⁾ *Curiosa et Selectiora Variar. Scientiar. Miscellanea*. Tyrnavino, 1702. decad. III. l. 101. l.

²⁾ U. o. 107. l.

³⁾ U. o. 117. l.

⁴⁾ *Monasteriologia Damiani Fuxhoffer, recognovit Maurus Czindér*. Pestini, 1860. II. köt. 120. l.

⁵⁾ U. o. 130. l.

1871-iki kirándulása alkalmával a *leleszi* levéltárban talált Szabolcs vármegyére vonatkozó két oklevél útmutatása nyomán úgy vélekedik, hogy ezen apátságot, mely minden biztos alap nélkül van a *veszprémi* püspöki megyébe helyeztetve, Szabolcs vármegye területén kell keresnünk. Azonban vélekedésének igazolására s a kérdés bővebb felvilágosítására nem nyomozza tovább ezen apátságot és nem tárgyalja bővebben ama két oklevelet, melyekre hivatkozik, s azonfelül ezen apátságot illetőleg megtévedt abban, hogy azt egynek tartotta vagy gyanította az általa nyomozott *zásti* apátsággal.¹⁾ Az *ohati* apátságról pedig ő is mélyen hallgat.

Utoljára Bunyitay Vincze nyomozá *Ismeretlen Apátságok* című értekezésében²⁾ nagyobb sikerrel e két apátságot, de ő sem tárgyalá kellő részletességgel az azokra vonatkozó történelmi és földrajzi adatokat; megnevezi ugyan ama helyeket, hol ezen apátságok monostorai egykor állottak, de azok fekvésének meghatározásában ő is tapogatózik. Debreczen határában, s így Biharmegyében keresvén és nyomozván azokat, holott Szabolcs megye területén állottak ezek az apátságok vagy monostorok, s így a kérdéses helyek fekvésének kimutatásában ő is ingadozni, és Szabolcs megye területét és határait Biharéval összetéveszteni látszik, a mi azon körülménynek tulajdonítható, hogy t. írónk, a mint ezt ő maga is szerényen bevallja, nem fordulván meg azon a vidéken, hol a kérdéses monostorok állottak, nem vala kellőleg tájékozva annak földrajzi fekvése iránt.

Ezt ugyan nem igen fogadja el az ő értekezésének ismeretője elegendő méntségül, azt jegyezvén meg rá, hogy sokkal fontosabb a kérdés és sokkal közelebb van e hely a központ-hoz, Nagy-Váradhoz, hogysem e kirándulást meg ne tehetette volna a tudós szerző.³⁾ Mi azonban így is érdeme szerint méltányoljuk az ő buvázkodását és szorgalmát, habár ezen apát-

¹⁾ *Századok*. Pest, 1871. V. 610. és 611. l.

²⁾ Ezen értekezés az *Uj Magyar Sion* X. évfolyamának 11- és 12-ik füzetében van közölve; de megjelent különnyomatban is ily cím alatt: *Ismeretlen apátságok*. Történelmi tanulmány, írta Bunyitay Vincze. Esztergom, 1880.

³⁾ *Századok*. Budapest, 1880. IV. füzet, 342. l.

ságok bővebb ismertetésére szükségesnek tartjuk tovább nyomozni és bővebben tárgyalni azon adatokat és részleteket, melyeket ő figyelmen kívül hagyott, és megigazítani azon nézeteket vagy hozzávetéseket, melyeket, nem ismerve e vidéket, kockáztatott.

Kezdjük tehát tovább nyomozni e két apátságot, és részletesebben tárgyalni az azokról szóló vagy azokra vonatkozó adatokat, hogy nagyobb világot deríthessünk valamint ez apátságokra, úgy ama vidék régibb földíratára is.

I.

A legrégebbi okmány, melyben legelőször van említve e két apátság, a *Váradli Regestrum*, vagyis a Váradon tartott tüzes-vas-próbaféle ítéletekről vezetett jegyzőkönyv 120-ik szakasza, mely ekképen szól: »Comprovinciales de Dus, et horum specialiter ioubagio Pauli, filii Mocou, scilicet Martinus de uilla Bencia, et abbas de Zam, et abbas de Uhod, et Beque de uilla Suma, hi omnes impeciare fures, uidelicet Lodut de uilla Irund, Simonem et Botam de uilla Nozta, Eliam de uilla Uzlári, Dionysium de uilla Uita, Stephanum et Ruponem de uilla Gymey, iudice Mica comite de Bichor, pristaldo Ioanne de uilla Apathy, de nominatis furibus Stephanus et Elias combusti sunt, et Rupo fugit in Ecclesiam et ad solutionem non exiuit, alii mundati sunt.«¹⁾

Itt a *comprovinciales de Dus* kitétel vagy nevezet hasonnevű provinciát vagy megyét jelent, melyben lakott a *zámi* és *ohati* apát is, kik, a regestrum itt felhozott szakasza szerint, az ott megnevezett más két felpörössel vádat emeltek és pört indítottak az ott elősorolt tolvajok vagy tolvajságról vádolt vétkesek ellen a bihari főispán előtt, ki azokat János prisztalddal Váradra küldötte a tüzes-vas-féle ítéletre.

Bármint értelmzettessék is a *comprovinciales de Dus* nevezet: nem lehet elvitatni, hogy az határozottan Szabolcs megyére vonatkozik, s az alatt a megyének egyik részét kell értenünk, a mint ezt világosan mutatja regestrumunk felhozott

¹⁾ Endlicher. *Monumenta Arpadiana Rer. Hungaricar.* Sangalli, 1849. 669. l.

szakaszának további nyomozása, melyből kitűnik, hogy azok a helyek vagy faluk, melyek ott, mint a *comprovinciales de Dus* nevezet alatt elősorolt fölperesek, vagy vádlók birtokai vagy lakhelyeiként vannak megnevezve, mind *Szabolcsmegyében* feküdtek, és, mint puszták, ma is fenn vannak e megyében vagy az ujonan alakult *Hajdumegyének* abban a részében, mely azelőtt *Szabolcsmegyéhez* tartozott s annak kiegészítő része volt. Ugyanis azok a fölperesek s azoknak lakhelyeik ekképen vannak ott elősorolva és megnevezve, u. m.:

a) Márton, Pálnak, Makó fiának, jobbágya, *benei* lakos (ioubagio Pauli, filii Macon, scilicet Martinus de uilla *Benea*). *Bene* nevű helység vagy puszta nincs ugyan most Szabolcsban; de volt ott egykor *Bogdány* és *Tas* vidékén ilyenű falu, mely, a pápai tized rovata szerint, egyszersmind egyházközséget (plebániát) is képezett és lelkésze volt 1332-ben Péter nevű pap. ^{1) *)}

b) A *zámí* apát (abbas de *Zam*). *Zám* hajdan virágzó helység, ma nagy kiterjedésű puszta *Egyek* és *Nagy-Ivány* helység közelében Szabolcsban, vagy az újabb felosztás szerint *Hajdumegyének* abban a részében, mely azelőtt Szabolcsához tartozott.

c) Az *uhodi* apát (abbas de *Uhod*). *Uhod*, *Uhot*, *Huhod*, *Huhot*, *Hohad*, *Hohat*, *Uhat*, *Ohat* alakban írva, mindig ugyanazon egy helyet jelenti, mely ma *Ohat* néven ismeretes puszta Szabolcsban, vagyis *Hajdumegye* nyugoti szélén, Tisza a mellett, *Egyek* és *Csege* közelében.

d) Beke *sumai* lakos (Beque de uilla *Suma*). *Suma* = *Sima* hajdan helység, ma népes puszta Szabolcsban, *Nyíregyháza* közelében.

Már azon körülmény, hogy az itt megnevezett helyek, melyek egykor faluk voltak, most puszták, ma is mind részint a régi *Szabolcsnak*, részint a Szabolcsból alakult *Hajdumegyének* területén fekszenek, eléggé igazolja azt, hogy a *compro-*

¹⁾ Theiner, *Vetera Monumenta Hung. Sacr.* Romae, 1859. I. 584. I.

^{*)} E helység ugyan vagyis annak lelkésze, a pápai tized rovataiban, a *borzeai* főesperesség lelkészei között van említve; de azért az szabolcsmegyei falu volt, mivel akkor Szabolcsmegyének egy része, a *kisvárdai* alesperesi körület, a *borzeai* főesperességhez tartozott.

vinciales de Dus nevezet határozottan *Szabolcsmegyére* vonatkozik s e nevezet alatt e megyének egyik részét kell értenünk. E szerint nem szenved kétséget, hogy a *zámí* és *ohati* apátság *Szabolcsmegye* területén feküdt, azon a vidéken, hol a hasonló puszták elterülnek.

Előbb említett írónk nyomozván ezen apátságokat, vagyis azokat a helyeket, hol ezek az apátságok állottak, *Zámot* és *Ohatot* Debreczen határának veszi, azt irván, hogy ezek az apátságok *Debreczen határára* állottak. ¹⁾

De mi t. írónk ezen kifejezését vagy tájékozását nem találjuk elég szabatosnak és kielégítőnek meghatározására annak, hogy tulajdonképen hol, melyik megye területén, állottak ezek az apátságok; mert ebből azt következtethetni, hogy ezek *Biharmegye* területén állottak, minthogy Debreczen és annak határa *Biharban* feküdt, s úgy látszik, mintha t. írónk is ezen következtetésből folyó nézetben volna, habár nem fejezi is ki azt határozottan. Pedig ama két falu, hol ezek az apátságok állottak, a mint előbb kimutatók, eleitől fogva Szabolcsához tartozott, mely *Bihartól* egészen különálló és független megyét képezett; minek folytán a *Biharban* fekvő Debreczennek határa nem terjedhetett ki *Szabolcsnak*, egy másik megye vagy törvényhatósági területnek, arra a részére, hol ama két falu állott.

De úgy látszik, hogy t. írónk itt a *határ* alatt birtokot értett, és minthogy ama két puszta Debreczen városának a birtoka, ebből azt látszik következtetni, hogy azok a puszták, mint Debreczen *birtokai*, e város *határára* feküdtek. Úgyde a *birtok* és *határ* két különböző dolgot jelent, melyeket meg kell egymástól különböztetnünk; mert lehetett Debreczennek *birtoka* Szabolcsban, a nélkül, hogy kiterjedt vagy benyult volna abba a megyébe a *határa*.

Aztán itt még azt is meg kell említenünk, hogy abban a korban, mikor a nevezett apátságok állottak, e faluk nem is voltak Debreczen birtokai, hanem jóval később jöttek e város birtokába, mikor az apátságok már régen elpusztultak, a mint ezt alább fogjuk látni. S így nem állhattak azok az

¹⁾ *Ismeretlen Apátságok.* Esztergom, 1880. 26. és 30. l.

apátságok *Debreczennel se határán, se birtokán*; hanem igenis ma Debreczen birtokát vagy birtokának egy részét teszik azok a puszták, hol *egykor* az apátságok állottak. Így lehet és kell nézetünk szerint a különböző dolgokat és fogalmakat megkülönböztetnünk, hogy szabatosan meghatározhassuk, hol, melyik megye területén, állottak azok az apátságok.

T. írónk azt, hogy a kérdéses apátságok Debreczen határán állottak, abból látszik következtetni, hogy a nevezett apátok, regestrumunk felhozott szakasza szerint, a *bihari* főispán előtt pörlekedtek, és hogy a pörbefogott s ott megnevezett tolvajok mindnyájan Debreczen közelében laktak. És úgy látszik, hogy itt, a dolog bővebb felvilágosítása végett, igenis lehet azt a kérdést tenni, hogy ha a nevezett apátok csakugyan *szabolcsmegyei* illetőségűek voltak, miért vitték keresetüket a *bihari* főispán elé?

De erre könnyű a felelet, mely nemcsak a föltett kérdést, hanem regestrumunk felhozott szakaszát is felvilágosítja. Azért vitték t. i. a szabolcsmegyei illetőségű apátok keresetüket a *bihari* főispán elé, mivel a pörbe fogottak, kik tolvajságról vádoltattak, mindnyájan a szomszéd *Biharmegyében* laktak, a mint ezt t. írónk is állítja s az ott megnevezett helyek nevei is igazolják, melyek ma is mind biharmegyei faluk vagy puszták, s így a pörbefogott tolvajoknak a *bihari* főispán volt az ő illetékes bírójok. Ha tehát a szabolcsmegyeiek keresetet vagy pört akartak indítani a biharmegyei tolvajok ellen, azokat saját törvényhatóságukban kelle megkeresniök és saját bírójok előtt bepörölniök. Azon körülmény tehát, hogy a nevezett apátok a *bihari* főispán előtt pörlekedtek, nem azt bizonyítja, hogy ők *Biharmegye* területén laktak; hanem csak azt mutatja, hogy ők is a törvény rendelkezéséhez alkalmazkodtak, miszerint mindenkit saját törvényhatóságában és saját bírójá előtt kellett megkeresni és bepörölni.

A felhozott helyekre vagy helynevekre megjegyezzük, hogy *Ironó* biharmegyei falu ma nem létezik s az nem azonosítható a mai *Irvny* vagy *Ürvögd* nevű falukkal. *Síma* és *Soma* helyneveket pedig meg kell egymástól különböztetni; mert

1) I. h. 24. l.

azok két különböző helyet jelentenek. Ugyanis *Síma* szabolcsmegyei hely, hajdan falu, ma pusztá, *Nyíregyháza* közelében, *Soma* pedig Debreczen határában, *Nagycserében*, eső erdős hegy és rét, hol soha sem volt falu. Regestrumunk felhozott szakaszában előforduló *villa Soma* alatt tehát nem a Debreczen határában eső *Soma* nevű erdős hegyet és rétet, hanem a szabolcsmegyei *Síma* nevű falut, ma pusztát, kell értenünk, mely jelentékeny távolságra esik Debreczentől, s mely, mint már fönnebb kimutattuk, egyik szabolcsmegyei fölperesnek volt a lakhelye.

T. írónk *Zámra*, csillag alatt azt a megjegyzést teszi, hogy az sem az *egri*, sem a *váradí* egyházmegyei névkönyvben nincs megemlítve; 1) mi által azon kétségét látszik kifejezni, melyszerint meg nem határozhatja, hogy e két egyházmegye közül melyiknek területén esik e pusztá és melyik egyházmegyét illeti az ott állott apátság czíme?

E kétség vagy nehézség eloszlatására kijelentjük, hogy e pusztá az *egri* egyházmegye területén esik, s egyházi vagy lelkészi tekintetben az *egykői* plebániához tartozik. Nincs ugyan az az *egri* egyházmegye névkönyvében az említett plebánia fiókhelyei vagy pusztái között névszerint megnevezve; mert az legelőül használtatván, ott leginkább csak pásztornép tanyázik s állandó cselédség vagy népség nem igen lakik, s így egyházstatisztikai vagy népességi tekintetben különös figyelmet nem érdemelvén, azok között a kevésbbé népes puszták között foglaltatik s értetik, melyek *Ohat* alatt vannak érintve vagy jelezve ez általános kitéttel: *Ohat cum Medgyes et ceteris praediis.* 2) Az pedig az illető helyen, hol a névkönyvet szerkesztik, nem vala tudva, hogy ott egykor apátság állott, s így e hely ezen tekintetnél fogva is figyelmet s említést érdemelne. De különben *Zám* mind Fényes Elek *Geographiai szótárá*-ban, mind a Magyar Korona Országainak *Helységnévtára*-ban úgy van megemlítve, mint *szabolcsmegyei* pusztá; Szabolcs pedig eleitől fogva az *egri* egyházmegyéhez tartozván, s annak egyik kiegészítő része lévén, igen természetes, hogy e pusztá az *egri*

1) I. h. 26. l.

2) *Schematismus Cleri Archidieccesis Agricensis*. 1880. 124. l.

egyházmegeve területén esik, habár nincs is annak névkönyvében névszerint megnevezve, s az ott állott apátság czíme ezen egyházmegevét illeti.

Miután tudjuk, hogy hol, melyik megeve területén, esnek azok a puszták, melyeken a kérdéses apátságok monostorai állottak: most már tekintsük közelebből azokat a pusztákat vagyis azoknak földrajzi fekvését, és nyomozzuk és jelezzük azokat a helyeket vagy pontokat, hol a monostorok vagy apátsági épületek állottak, hogy az iránt helyrajzilag is valamennyire tájékozva lehessünk.

Zám nagy kiterjedésű pusztá, *Debreczentől* mintegy hat mérföldnyi távolságra, *Egyek* és *Nagy-Iván* helységek szomszédságában. Határai: keletről *Hortobágy* és különösen *Máta* nevű pusztá, melytől az *Árkos* nevű árok által választatik el, délről a *Nádudvari* határ, melytől *Köveshalom* és *Sárosér* nevű halom és ér által választatik el és részben a *nagyiványi* határ, nyugotról ismét a *nagyiványi* határ és *Kócs* nevű pusztá, északról *Ohat*.

Az előbb említett *Árkos* egy régi hosszú árok, mely *Ohaton*, az erdőn alúl eső *Völgyes* nevű lapálnál kezdődik és *Zámon* keresztül huzódva s azt kelet felől *Mátától* elválasztva, *Nádudvar* alatt a *Hortobágy* vizébe szakad, s úgy látszik, hogy hajdan jelentékeny folyó vagy csatorna volt, mely a vizet az említett helyekről levezette a *Hortobágyba*; mert régi okleveleinkben is *fluvius* és *alveus* néven van említve.

Ennek a folyónak vagy ároknak a partján, nem messzire az úgynevezett *Székerültől*, állott a falu és templom vagy monostori épület, melynek nyomait ott most is jól kivehetni. A falunak egykori fekvését vagy helyét mutatja vagy jelzi az ide közel eső *Faluvég-halom* nevű domb vagy halom, melyet ekképen említ vagy ismertet Szabó Lajos: »Így nevezetik (*Faluvég-halom*) egy halom az *Árkos* partján, az elpusztult *Zám* telekhelyéhez közel. Míg tehát *Zám*, mint falu, fennállott: e halom épen a *falu végén* volt s nevét tisztán láthatólag innen vette, s noha a falu rég eltűnt: ő régi nevét most is tartja az iszonyú pusztaságban.«¹⁾ S a falu keleti vagy északkeleti oldalán állott a monostor, a mint azt alább ki fogjuk mutatni.

¹⁾ *Debreczen Helynevei*. 18. l.

Ohat szintén nagy kiterjedésű pusztá, *Debreczentől* mintegy hat—hét mérföldnyi távolságra. *Egyek* és *Csege* helységek közelében, a *Tisza* bal partján, átellenében a *Tisza* jobb oldalán fekvő *Dorogmának*. Határai: keletről *Hortobágy* és *Máta*, délről *Zám* és *Kócs*, e pusztá és *Ohat* között határt képez *Medgyeshalom* nevű domb és csárda, nyugotról az *egyei* határ, *Szűghalom* nevű domb, s a *Tisza*, végre északról ismét a *Tisza* és a *csegei* határ, vagyis e határnak az a része, hol a báró *Vay*-féle birtok elterül.

E pusztán van egy *Telekháza* nevű domb, s a hagyomány szerint itt állott egykor a falu, minek némi nyomai itt csakugyan észlelhetők s igen hihető, hogy itt állott az apátsági épület is.

T. írónk magát a *zám* monostor helyét nyomozva, azt *Papegyháza* és *Köveshalom* határrészek vagy halmok neveivel hozván vonatkozásba, e halmok körül véli kereshetni; de e vélekedését tartózkodva, és csak mintegy tapogatózva hozza fel, így írván ide vonatkozólag: »Talán azon *Papegyháza* nevű halom, mely a *Hortobágy* folyó bal partján, a *mátai* pusztától északra emelkedik, s melytől nem messze *Papere* patakoecska folydogál, — talán az volt a hely, hol egykor az apátság monostora s *egyháza* állt. Van ugyan magán *Zámon* is egy úgynevezett *Köveshalom*, mely az egykori falun kívül állt, ennél fogva a *zám* monostor helyét, melyet idézett oklevelünk is a falun kívül helyez, kereshetnők ama halmon is; de ott a *Köves* névnek ellenére kőnek vagy épen épület-maradványnak semmi nyoma, s talán az említett halom nem is egyéb, mint régi sír, úgynevezett *testhalom*.«¹⁾

De itt, habár elismerjük is e vélekedés szerénységét és jóhiszeműségét, annak ellenébe, a valóság és helyesebb föld- vagy helyrajzi tájékozás érdekében, mégis meg kell jegyeznünk, hogy *Papegyháza* nevű halom *Zám* határán egészen kívül esik s e *Zámmal* határos, de attól külön álló területet képező *mátai* pusztának északkeleti szélén fekszik, s így távolabb esik *Zámtól*, hogysémm annak monostora vagy *egyháza* e halmon állhatott volna.

¹⁾ I. h. 26. l.

De *Papegyháza* hajdan még *Mítától* is különálló területet vagy falut képezett, mely már sz. István király korában megvolt, s e király által az *egri* egyháznak adományoztatott, a mint ezt világosan bizonyítja IV. Béla király 1261-iki új adománylevele, melynek ide vonatkozó pontja így szól: ... item alia villa *Papeghaz* vocata iuxta *Hortobagyvize* cum piscaturis in comitatu de *Zabolch* etc.¹⁾ E szerint *Papegyháza*, mely az *egri* püspökségnek volt adományozva, nem lehetett a *zámi* apátság birtoka s annál kevesebbé állhatott ott annak monostora. A miből egyszersmind az is kitűnik, hogy mit kelljen tartanunk azon etymologiai vélekedések- vagy hozzátételesekről, melyeket Szabó Lajos *Papegyháza és Mita* nevei nek magyarázatára, a nép nyelvén forgó hagyományok vagy mondák nyomán, felhozott.²⁾

A mi pedig a *Köveshalom* illeti, hol t. irónk szintén látszik vala keresni vagy gyanítani a *zámi* monostor helyét, az azonfelül, hogy ott a kőnek vagy egykori építkezésnek semmi nyoma sincs, távolabb esik attól a helytől, hol a falu állott s a pusztának épen a szélén emelkedve, annak délről egyik határát teszi, a mint ezt már följebb megjegyzők. Aztán a monostor a falunak kelet vagy éjszakkélet felől eső oldalán állott, a mint ezt alább ki fogjuk mutatni: holott *Köveshalom* attól a helytől, hol a falu feküdt, egészen délre esik. E szerint a *zámi* monostor, az itt felhozott és megigazított vélekedéstől eltérőleg, épen azon a helyen állott, melyet följebb kimutatánk vagy jelzünk.

E földrajzi tájékozások és megigazítások után nyomozzuk tovább az apátságokat, vagyis az azokról szóló vagy azokra vonatkozó adatokat, és pedig először azokat, a mik a *zámi* apátságról szólnak.

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. IV. III. 41. 1.

²⁾ Debreczen Helynevei. 32. és 37. 1.

II.

A zámi apátság.

Zámot 1297-ben Dózsa mesternek találjuk a kezén, kinek azt Góg és Egyed, a Góg fiai és Pál, Mihálynak, ugyan csak a Góg fiának a fia, a *várad-előhegyi* konventnek (conventus de promontorio varadiensis) ugyanazon évben kelt bizonyítványa szerint, eladták száz budai tiszta ezüst márkáért.¹⁾

E eladásról szóló oklevél tartalmának s annak folytán támasztott s alább előforduló követelések vagy kérdéseknek előzetes felvilágosítására a következőket kell megjegyeznünk:

a) Zám, mely 1219 körül a *Várad Regestrum* felhozott szakaszában úgy van említve, mint apátság, itt, ezen eladásról szóló oklevélben, az apátság vagy monostor elhallgatásával csak egyszerűen falunak (possessio Zam vocata) van nevezve. De ezt annak tulajdoníthatni s úgy magyarázhatni, hogy az apátság vagy monostor a tatárok által 1241-ben feldulatván, 1297-ben még nem volt helyreállítva, s ez lehet az oka annak, hogy itt az apátság el van hallgatva.

b) Az itt említett Góg, Egyed és Pál, kik Zámot eladták Dózsa mesternek, a mint alább mindjárt látni fogjuk, a *Kátay* nemzetség tagjai vagy ivadékai valának s e nemzetség egyik leszármazó ágát képezék, s így Zám e nemzetség ősi birtoka vala, melyet Dózsa mester eddig csak zálogban birt és lejárván a zálog ideje, a nevezett örökösök, az említett konventnek egy másik levele szerint, tartoztak volna visszaváltani, de nem lévén arra tehetségök, kénytelenek valának eladni.

c) Dózsa mester, ki a *Kátayak* e birtokát megvette, *Debreczeni Endre* comesnek vala a fia, ki később nagy hivatalokat viselt, különösen 1317-ben öt vármegyének, u. m. Bihar-, Szabolcs-, Szatmár-, Szolnok- és Zemplémmegyének volt a főispánja és a királynak azokban a megyékben teljhatalmu ítélőbirája (vice Regiae Maiestatis persona iudex et comes in quinque comitatibus, mint magát egy oklevélben nevezi,²⁾ 1321-

¹⁾ Gróf Zichy-család okmánytára. Pesten, 1871. I. k56. 88. 1.

²⁾ Fejér Cod. Dipl. VI. II. 340. 1.

ben erdélyi vajda, 1322-ben pedig ország nádora, és mint ilyen nemzetségéből kiemelkedvén, saját nevén új családot alapította, a *Dózsa* családot, az ő fiai és maradékai már nem *Debreczeni*, hanem *Dózsa* néven neveztetvén, melyből iróink, mint följebb érintők, hibás olvasással *Dusa* vagy *Dús* családot csináltak. Így már ismerjük Zám eladása körülményeit, s annak ősi és későbbi birtokosait.

Pál országbírónak Visegrádon 1340-ben kelt levele szerint Kátay János mester *nógrádi* főesperes és Lőrincz az ő testvére, és Góg, Gógnak fia, és Tamás, Pálnak szintén a Kátay nemzetségből való Rophoym fiának a fia, egymás között, a nevezett országbíró előtt oly egyezsége léptek, hogy ha János mester *nógrádi* főesperes és Lőrincz az ő testvére, és Góg Gógnak fia *Zámmonostora* nevű falut, mely idegen kézen van (possessionem *Zammunustura* vocatam, nunc apud manus alienas habítam) és más birtokokat vagy birtokrészeket, melyek azelőtt szintén néhai Kátay Istváné, a Benedek fiáé, voltak és leszármazás útján őket egyenlően illetik, saját erejükből és költségökön visszaszerzendik azoktól, kik ama birtokokat elfoglalva tartják: a visszaszerzendő birtokok vagy az azok árba kapott pénz három egyenlő részre osztassék, s azok egyik része legyven János mester főesperesé és Lőrinczé, az ő testvéreé, a másik része Gógé, a Góg fiáé, a harmadik pedig Tamásé, Pál fiáé.

Ez egyezséglevélben több figyelemreméltó részletek vannak érintve, mik valamint magára értekezésünk tulajdonképeni tárgyára: a monostorra, úgy a Zám birtoka iránt támasztott követelésre s annak jogezimére is világot vetnek. Ugyanis:

a) Itt e falu *Zámmonostorá*-nak (possessio *Zammunustura* vocata) neveztetik, világos jeléül annak, hogy ott egykor monostor állott s ettől nyerte ez elnevezést. És minthogy az 1297-ben kelt s előbb tárgyalt oklevélben ez a hely egyszerűen csak Zám falunak, itt pedig már *Zámmonostorá*-nak van nevezve: ennek következtében véljük, hogy 1340 körül már a monostor helyre volt állítva, és akkor már, mint *monostoros* hely neveztetett *Zámmonostorá*-nak.

b) Ez egyezséglevél szerint az abban megnevezett Ká-

tay-örökösök jogot tartottak Zámhoz, mint őseik birtokához, mely őket leszármazás útján illette, de a mely akkor idegenek kezén volt. És épen azért léptek egyezsége a nevezett országbíró előtt, és félretéve, mint az egyezséglevél mondja, az eddig közöttük fennállott haragot, gyűlölséget s egyenetlenséget, békéltek ki, hogy azt visszaszerezhessék az idegenektől.

c) Hogy kik voltak azok az idegenek, kik, a Kátay-örökösök sérelmével, Zámmonostorát akkor birták, és mily jogezimen birták vagy tartották azt elfoglalva? arról nincs az egyezséglevélben említés; de kétségtelen, hogy itt az *idegen birtokosok* vagy *birtoklók* alatt Dózsa nádor fiai értetnek; mert láttuk följebb, hogy Dózsa mester 1297-ben megvette a Kátayaktól Zámot, s alább mindjárt fogjuk látni, hogy az említett örökösök Dózsa nádor fiaival porlekedtek s egyezkedtek Zámmonostora felett.¹⁾

De ennél sokkal becsebb adatokat s érdekesebb részleteket tartalmaz az egri káptalannak 1343-ben kelt levele, melyben e káptalan bizonyítja, hogy Pál országbíró meghagyása folytán a Szabolcsmegyében fekvő *Zámmonostora* nevű falut két egyenlő részre osztván, annak egyikébe János mester *nógrádi* főesperest és annak öcsesét Lőrinczet, Ösy István fiait és Gógot, Gógnak fiát iktatta be, a másik felében pedig Jakabot és Pált, néhai Dózsa nádor fiait, hagyta meg.

Ez oklevél értekezésünk tárgyát: a monostort illetőleg azt mondja, hogy mivel János főesperes s az ő testvére Lőrincz és Góg, Gógnak fia, a falunak azt a részét választották magoknak, mely ott a *szent kereszt tiszteletére alapított monostor* felől vagyis *Cséc*s nevű birtokuk felől esett: a káptalan küldöttsége is a falunak abba a részébe iktatta be őket s annak tartozékaiba, haszonvételeibe és különösen a *monostor feletti kegyári jognak*, az ott szedetni szokott adónak és a *Hortobágy* folyónak fele részébe *Máta* helység határáig. . . ipsam villam *Zaammunustura* in duas partes diuisissent quoequales et facta ipsa diuisione, quia pretaxati magister Johannes archydiaconus et Laurentius frater suus ac Gugh, filius Gugh, dimidi-

¹⁾ Az itt érintett részletek s az ezek iránt támadható kérdések bővebb felvilágosítására ez egyezséglevelet, mely úgy sincs még sehol közölve, alább, függelékben, egész terjedelmében fogjuk közölni.

etatem ipsius ville a parte *monasterii in honore sancte crucis in eadem fundati* seu a parte possessionis ipsorum *Czech* nuncupate, sub distincionibus similiter infra declarandis pro se eligendo recepissent: ideo ipsi eandem superiorem dimidietatem cum suis pertinenciis et quibuslibet utilitatibus specialiter cum dimidietate *patronatus dicti monasterii* et tributi in eadem possessione exhiigi consueti, necnon fluuii Hortobag (Hortobágy) vocati vsque ad metas terre seu possessionis Maca (Máta) nuncupate statuissent eisdem magistro Johanni archydiacono et Laurentio filii Stephani ac Gugh, filio Gugh. « — A nevezett falu másik felét, *Miséthe* nevű helység felől, minden hasonvételével a *monostor feletti kegyúri jognak*, az említett adónak és *Hortobágy* folyónak másik felerészével együtt Dózsa nevezett fiainak birtokában hagyták, » *aliam vero dimidietatem ipsius a parte possessionis Mysethe* vocate similiter cum quibuslibet utilitatibus eiusdem et aliis dimidietatibus *patronatus dicti monasterii*, tributi et fluuii Hortobag memoratis filiis Dowse reliquissent perpetuo et irrenocabiliter possidendas, tenendas pariter et habendas. «¹⁾

Eszerint e falu két részre osztatott, a mi, mint az alább, a káptalan ezen osztályról és beiktatásról szóló levelében ki van mutatva, úgy eszközöltetett és hajtatott végre, hogy az ezen osztályt jelző s a kétfelé osztott telkeket egymástól elválasztó vonal kezdődött *Árkos* nevű folyónál, s onnét *Dicső Péter* és *Miklós*, *Pál* fia, zámi vendégek vagy lakosok telkei között huzódott a falu közepén át, s azt hosszában kétfelé választván, átnyúlt a falu nyugoti részére, úgy t. i., hogy a *Dicső Péter* telke, a nevezett *Cséc*s falu felől eső többi telkekkel együtt István fiaié és Gógé lett: Miklósnak, *Pál* fiának a telke pedig más telkekkel együtt, melyek *Miséthe* felől estek, Dózsa fiainál maradt. Zámmonostorának ezen határvonalazásából az is kitűnik, a mit fönnebb érintettünk, hogy t. i. a monostor *Cséc*s nevű falu felől vagyis a falunak keleti oldalán feküdt, azon a részén a falunak, mely ez osztályban János főesperesnek, Lőrincznek és Gógnak jutott.

Az egri káptalannak ez osztályról és beiktatásról szóló

¹⁾ Gróf Zichy-Család Okmánytára. Pesten, 1872. II. köt., 57. l.

levelét megerősíti és bővebben felvilágosítja *Pál* országbírónak Visegrádon ugyancsak 1343-ban kelt ítéletlevele, mely a nevezett felek között Zámmonostora végett folytatott pört s egyezkedést hosszasan tárgyalván, elmondja, hogy a nevezett Kátayak pört indítottak és folytattak Dózsa nádor fiai ellen Zámmonostora végett; de végre az országnagyok és jólelkű nemesek közbenjárására és tanácsára kiegyezkedtek úgy, hogy Dózsa fiai adják vissza Zámmonostor felét a Kátayaknak, a másik felét pedig tartásuk meg magoknak, s ez egyezséget bejelentették *Pál* országbírónak, ki az egri káptalant küldötte ki, hogy ez egyezés folytán közöttük az osztályt eszközölje, s a Kátayakat iktassa be a falu azon részének birtokába, mely ez osztályban nekik jutand; a káptalan ez osztályt végrehajtván, a Kátayakat visszaszerzett birtokukba beiktatván, arról a felek részére bizonyítványt állított ki, s az országbírónak jeletést tett, ki a káptalan eljárását és jelentését megvizsgálván, helybenhagyta, s annak ez osztályról és beiktatásról kiállított bizonyítványát megerősítvén, a felek jogainak biztosítására kiváltságos levélbe foglalta.¹⁾

A felhozott oklevelekben több oly adatok és részletek említettnek, melyeket méltó itt különösen is megérteni, az ide vonatkozó kérdések bővebb felvilágosítására. És pedig:

a) az egri káptalan és *Pál* országbíró levele nemesek azt mondja, hogy Zámmon apátság vagy monostor volt, hanem annak czímét és kegyurait is megnevezi, hogy t. i. a *Szent Kereszt tiszteletére* volt a monostor alapítva, és hogy e monostor feletti kegyúri jog kétfelé volt osztva, felerészben az a Kátayakat és másik felerészben a Dózsa maradékait illetvén, a mi igen becses adat az apátság történetének felvilágosítására;

b) mind a két oklevél említi *Árkos* nevű folyót, melynek partján feküdt Zám és a monostor, s azt mondja, hogy ez folyónál kezdődött a följebb említett osztályt jelző s a falut kétfelé választó határvonal ... quod primo incipit a plaga orientali super quodam fluio seu aluo *Arcus* vocato, et abinde inter sessiones etc. E folyót már följebb imertettük, mely ismeretetés kiegészítésére itt még csak azt emlíjük meg, hogy

¹⁾ U. o. 63—69. l.

ez az árok valamint most határát jelzi a zámi pusztának kelet felől: úgy egykor, mint az oklevél felhozott passusa mutatja, a falumak is határát képezte, mely, úgy látszik, akkor jelentékenyebb folyó vagy patak volt, és, mint ilyen, már századok előtt földrajzi vonal vagy határ gyanánt szerepelt;

c) mind a két oklevél úgy említi *Mátát*, mint falut, melynek határáig iktatta be az egri káptalan a Kátayakat a *Hortobágy* folyó felerészébe ... vsque ad metas terre seu possessionis *Mata* nuncupate. És *Máta* 1332. táján csakugyan nemcsak falu, hanem egyszersmind egyházközség (plebánia) is volt, a mint ezt bizonyítja a pápai tized rovata,¹⁾ ma nagy kiterjedésű pusztá a *Hortobágyon*, mely egyházi tekintetben *Balmaz-Ujvároshoz* tartozik;

d) mind a két oklevél úgy említi *Csécst* és *Miséthet*, mint Zámmonostora közelében eső falukat, melyek ennek kétfelől határait képezvén, jelzették azt a két irányt, mely felé a két részre osztott Zámmonostorának egyik vagy másik fele esett. Hogy *Csécs* és *Miséthe* Zámmal csakugyan határos faluk voltak, az ki tetszik a *várad-előhegyi* konventnek 1279-ben kelt és már följebb tárgyalt leveléből is, mely világosan említi *Miséthey* Miklóst és *Csécsey* Istvánt, mint Zám birtokosainak szomszédjait, kiknek beleegyezésével adták el a Kátayak Zámot Dózsa mesternek; ugyanis ezen oklevélnek ide vonatkozó passusa így szól: ... Nicolao de *Miséthe* et Stephano de *Chech* ipsorum *commetaneis* permittentibus.²⁾

Zám egykori helyrajzának s e vidék helytörténetének bővebb felvilágosítására szükségesnek tartjuk tovább nyomozni e két falut, hogy t. i. sajátlag hol feküdtek azok, fenmaradt-e valami nyoma, vagy emlékezete azoknak, vagy van-e azoknak megfelelő nevű hely e vidéken?

E kérdéses két falut t. irónk is nyomozta, de azoknak megfelelő nevű helyet nem talált e vidéken, vagy azért, mint ő maga is szerényen megvallja, mivel forrásai kevesek vagy hiányosak, és ő maga ott nem járván, e vidéket nem ismeri, vagy, a mi nem lenne csoda, azért, hogy e helyek úgy elpusztultak,

¹⁾ Balássy F. *Registrum Decimar. Papalium Diocesis Agricensis. Agriae, 1863. 69. l.*

²⁾ *Gráf Zichy-Család Okmánytára. I. 88. l.*

hogy még neveik is kivesztek az emberek emlékezetéből; de mindamelllett kétségtelennek tartja, hogy a hol a többi megnevezett helyek állottak, ott állott az utóbbi kettő is, t. i. Debreczen mai határán.¹⁾

Miséthenek mi sem akadunk a nyomára, s úgy látszik, hogy még neve is elenyészett vagy valami jelentéktelen határnévben rejlik. De *Csécs* nevű falu nyomait feltaláljuk a zámi pusztá keleti és észak-keleti részén, mely ma is *Csécs* néven neveztetik. A pusztának ez a része, mely *Csécs* nevezet alatt, mintegy 1500 kat. holdnyi területet tesz, *Nagy-Ivány* felől kelet és észak-kelet felé terjed *Zám* és *Ohat* között, magában foglalja *Kis-* és *Nagy-Kenderátó* (hihetőleg *Kenderásztató*) nevű halmokat²⁾ és a hasonló nagy tavat, mely mintegy 600 ölre nyúló magas partokkal van körülvéve s időnkint egy-egy öl mélységű vízzel telve. E halmok és tó környékein esnek a *Csécs* nevű laposak, székes talaju fenekek, melyek időnkint szintén jelentékeny vízzel vannak borítva. A *Kenderátó* tóból és a *Csécs*-laposokból egész nyáron foly vagy szivárog le a *viz-Csécs*-erén az *Árkosba*. Ez érhez közel áll a *Csécshalom*, a *hortobágyi* pusztának legmagasabb halma, mely az *Árkos* partján emelkedik, a nevezett értől dél felé, a zámi telektől mintegy 600 ölnyi távolságra. A *Csécs*-erétől észak-nyugotra esik *Csécs*-telek, mely *Gövicsec*-teleknek is neveztetik, melynek környéke terítve van 2" vastag, 8" széles és 10" hosszú téglákkal. Ez egy kisebb halom az *Árkos* partján, hol, mint alapfalából kivethető, egykor kör alakú épület állott, mely templom vagy kápolna lehetett. Vélekedésünk szerint itt, e tájon, állott egykor az okleveleinkben említett *Csécs* nevű falu, melynek nevét s emlékezetét fentartja ma is e pusztá neve és e pusztá egyes részeinek elnevezése. S ezzel átellenben, Zámmonostorának

¹⁾ *Ismeretlen Apátságok. 26. l.*

²⁾ E halmok sajátos nevét vagy nevének jelentését ekképen nyomozza Szabó Lajos: » *Kenderátó* (Kis és Nagy). Helynevű halmok vannak *Zámon*, közel egymáshoz az *iványi* határ felé. E halmok alatt *Zám* helységének *kenderásztató* vizei lehettek, ámbár igen különösnek és szokatlannak látszik a szónak ily szabálytalanul elkopása. Vagy talán csak *kenderátó* lehetett a kezdetleges összetétel? — de még így is szabálytalan a *kenderátó* alakulat. » *Debreczen helynevei, 27. l.*

másik oldalán nyugotra, *Kócs* és *Ohat* felé, kellett feküdnie *Miséthének*; mert okleveleink úgy tüntetik azt fel, mint *Csécsek* átellenében fekvő falut Zámmonostora másik oldalán, mely jelzette azt az irányt, mely felé Zámmonostorának az a része esett, mely a följebb említett osztályban Dózsa fiainak jutott vagy helyesebben azok birtokában maradt.

Csécset 1297-ben a hasonló nevű nemzetség vagyis annak egyik tagja *Csécsey István* bírta a várad-előhegyi konvent bizonyítványának előbb felhozott passusa szerint, és ilyen nevű szabolcsmegyei családot Nagy Iván is említ;¹⁾ de 1343-ban az már a Kátayak birtoka volt, és épen azért választották a Kátayak magoknak a följebb említett osztályban Zámmonostorának *Csécsek* felé eső részét, mert akkor *Csécsek* már az övék volt s e két birtok egymás mellett feküdt, s úgy látszik, hogy *Csécsek*, mint fennmaradt külön neve is mutatja, azelőtt külön álló birtokot képezett, és csak akkor, a nevezett osztály folytán egyesítettett Zámval, melynek területén esik.

De a felhozott oklevelekben némi eltérések is merülnek fel, melyeket szintén meg kell érintenünk az azokból támadható kérdések vagy nehézségek eloszlatására. És pedig:

a) Pál országbíró 1340-iki levele János nógrádi főesperest és Lőrinczet a testvérét *Kátay* István fiainak (filius Stephani de genere *Katha*), ellenben az egri káptalan és ugyancsak Pál országbíró 1343-iki levele őket *Ósy* István fiainak (filius Stephani de *Ewsy*) mondja. Már most hogyan lehet azt az oklevelek között felmerült eltérést megfejtetni és kiegyeztetni? Úgy, ha megjegyezzük, hogy a *Kátay* nemzetség egyik ága *Ósy*-nek is nevezetett s iratott hasonló nevű birtokáról, mely nemzetség vagy nemzetségi ág e nevezet alatt sokáig virágzott Bihar- és Szabolcsmegyében, s maradékai Biharmegye nemes birtokosainak 1552-ik évi összeírásában előjönnek e nevezet alatt, mint *Ósi*, *Peklend* és *Bekény* nevű faluknak birtokosai,²⁾ s e nemzetség nevét s emlékezetét ma is fentartja Biharmegyében *Ósi* nevű pusztá, mely hajdan virágzó falu s az *Ósy* nemzetség birtoka volt. Különben a *Kátay* nemzetség

¹⁾ *Magyarország Családai*. Pest, 1858. III. 119. l.

²⁾ *Bielek. Maiores Hungaror.* Pest, 1796. 137. és 138. l.

ezen ága még azután is sokáig felváltva, hol *Ósy*-nek, hol *Kátay*-nak iratott. Így p. o. épen a följebb említett Lőrincz, kit az egri káptalan és Pál országbíró levele *Ósy* István fiának mond, egy 1348-ban kelt oklevélben *Kátay*-nak nevezi magát ekképen: Nos magister Laurencius nobilis de *Katha*, vicecomes de Zabolch etc.¹⁾ Eszerint az *Ósy* nemzetség egyik ága volt a nagykiterjedésű *Kátay* nemzetségnek²⁾ s ezzel meg van fejtve az itt felmerült nehézség.

b) János mester Pál országbíró 1340-iki levelében csak *nógrádi* főesperesnek, az egri káptalan 1343-iki levelében pedig egyszersmind *egri* kanonoknak (concanonicus noster) is van írva, a mi azt bizonyítja, hogy *Kátay* vagy *Ósy* János nemcsak *nógrádi* főesperes, hanem egyszersmind *egri* kanonok is volt, a mi ismét adatul szolgál az egri egyházmegye vagy káptalan történelméhez.

c) Jelentékeny eltérés az is, hogy a várad-előhegyi konvent levele *Csécscsel* és *Miséthével* együtt említi *Zomaj* vagy *Zomajon* nevű falut s annak nemes birtokosait is, és pedig úgy említi, mint Zámval határát s a *Kátayak* szomszédait . . . Gregorio et Paulo nobilibus de *Zomayn* . . . ipsorum *cometaneis*.³⁾ Az egri káptalan és Pál országbíró 1343-iki levele pedig csak *Csécset* és *Miséthet* említi Zámmonostora közelében eső falukül és mélyen hallgat *Zomajról*. És minthogy ennek megfelelő vagy ezt megközelítő nevű hely nincsen e vidéken: t. írónk *Zomajut* hibásan olvasott vagy elrontott névnek tartja, s abban *Zelemér* nevű helyet véli rejleni, mely ma szintén pusztá e vidéken.⁴⁾

De *Zomaj* már csak azért sem azonosítható *Zelemérral*,

¹⁾ *Gróf Zichy-Család Okmánytára*. II. 302. l.

²⁾ Ezenfelül e nemzetség még több más ágakra is oszlott, u. m.: *Csernovadny*, *Lázári*, *Surányi* és vasvári *Fekete* ágakra (*Gróf Zichy-Család Okmánytára* IV. 87. l.), melyek hasonló nevű birtokaiktól nevezetvén, mind megannyi külön nemzetségek lettek, és sokáig virágoztak Bereg-, Bihar- és Szatmármegyében, hol a hasonló nevű helységek ma is fentartják ama nemzetségek neveit s emlékezeit. Úgy szintén a *Kátay*-nemzetségből ágazott ki a *Csáholyi* nemzetség is, mely Szatmármegyében virágozott (Nagy Iván *Magyarország Családai*. III. 81. és 82. l.).

³⁾ *Gróf Zichy-Család Okmánytára*. I. 88. l.

⁴⁾ *Ismeretlen Apátságok*. 24. l.

mivel Zomajt az említett konvent levele Zám közvetlen *határának* mondja, holott *Zelemér*, mely *Szent-György*-nek is nevezetik, Zámtól távolabb esik *Böszörmény* mellett, hova egyházi tekintetben tartozik is.

Hogy pedig *Zomaj* nem elrontott név, és hogy ilyenü falu egykor csakugyan volt Zám közelében, azt bővebben igazolja a *váradí* káptalannak 1346-ban kelt bizonyítványa, mely szerint *Zomaj* és *Korpád* nevű faluk felosztatván, az illető birtokosok vagy örökösök között, az osztálylevélben úgy van Zám említve és feltüntetve, mint *Zomajnak* nyugot felé eső határa, a mi megfordítva annyit is jelent, hogy Zámnak kelet felé *Zomaj* volt a határa. A káptalan ez osztálylevelének útmutatása szerint e falu *Hortobágy* folyó közelében feküdt, *Zám* és *Szoboszló* között azon a tájon, hol most *Angyalháza* nevű pusztája terül el.

Mindamellett semmi nyoma vagy emlékezete sem maradt itt fenn ennek a falunak. Némelyek ugyan úgy vélekednek, hogy *Angyalháza* egykor, a régi hagyomány szerint, *Ördög-Zomaj*-nak vagy *Ördög-Zománcz*-nak nevezetett s ez lett volna a kérdéses *Zomaj* falu. De, hogy mennyiben érdemel hitelt ez a hagyomány, és hogy mi szolgáltatott alkalmat az elnevezés megváltoztatására, nem tudjuk, s e kérdés felvilágosítására nincs semmi adatunk. Mindenesetre feltűnő, hogy ez a két elnevezés egymással ellentétben látszik lenni, vagyis két egymással ellenkező dolgot vagy fogalmat jelent, u. m. *ördögöt* és *angyalt*. De bármint legyen is a dolog, annyi bizonyos, hogy *Zomajnak*, a kijelölt területen, *Zámtól* keletre *Szoboszló* felé kellett feküdnie. Minden további tévedés kikerülése végett még csak azt említjük meg, hogy az itt nyomozott *Zomajt* meg kell különböztetnünk a biharmegyei hasonló nevű helytől, mely hajdan szintén virágzó falu volt *Berettyó-Szent-Márton* közelében, ma pusztája *Szomolyán* nevezet alatt.¹⁾

A másik falu t. i. *Korpád* Zámtól távolabb esett, *Szoboszló* és *Nádudvar* között. Ennek nevét s emlékezetét fentartja ma is *Korpád* nevű csárda a *szoboszlói* határban s annak közelében eső hasonló nevű tó, melyből a víz foly vagy szivárog a *Szoboszlón*

¹⁾ Osváth. *Sarréti Járás*. Nagyvárad, 1875. 226. l.

keresztül *Nádudvar* alá siető *Köcsely* nevű patakba. E helyeknek itt megérintett fekvése és határai ki vannak mutatva és megnevezve a káptalan osztálylevelében.¹⁾

Most még csak az a kérdés merülhet fel, hogy, ha *Zomaj* keletről szomszédja vagy határa volt Zámnak, miért hallgatja azt el az egri káptalan, és Pál országbiró 1343-iki levele, holott megemlíti *Cséc*s és *Miséthe* nevű szomszéd helyeket? Ez elhallgatás annak tulajdonítható, hogy Zámnak csak belső telkei vagy maga a falu (solummodo, mint az osztálylevél mondja, quoad loca sessionalia seu ipsa villa Zammunustura) osztatott fel a Kátayak és Dózsa fiai között, a külsőségek vagyis a határ többi részei közös használatra tovább is osztatlan állapotban hagytak, és csak ezek a külsőségek voltak határosok *Zomajjal* vagyis *Zomaj* határának egy részével. Nem lévén tehát a felosztott telkek vagy belsőségek közvetlen érintkezésben a *zomaji* határral, igen természetesnek találjuk, hogy az azok felosztásáról szóló osztálylevélben sincs említve *Zomaj*. Sőt *Cséc*s és *Miséthe* nevű faluk sem úgy vannak ott említve, mint *határai* Zámmonostorának, hanem csak mint *jelzői* a végbevitt osztálynak, mik az irányt mutatták, hogy t. i. merre vagy melyik oldalon esett a felosztott birtoknak vagy falunak egyik vagy másik része.

Ez földrajzi tájékozások és felvilágosítások után térjünk vissza értekezésünk tulajdonképeni tárgyára: az apátságra.

Okleveleink följebb tárgyalt helyei minden kétséget kizárólag bizonyítják, hogy Zámon egykor apátság volt; de hogy mikor és ki által alapított az az apátság? arra nincs biztos adatunk, és csak annyit tudunk, mint bizonyost, hogy az már a XIII. század elején, 1219 körül, megvolt; mert a zámi apát a *Váradí Regestrum* 120-ik szakaszában, mint már följebb kimutattuk, említve van. Minthogy azonban Zám a Kátay nemzetség ősi birtoka volt: ha határozottan nem állíthatni is, igen nagy valószínűséggel föltehetni, hogy ezt az apátságot e nemzetség valamelyik őse alapította. Így vélekedik t. írónk is, ki e vélekedésének támogatására még azt is felhossa, hogy a

¹⁾ E vidék régi földrajzának és helytörténetének bővebb felvilágosítására alább közöljük ez oklevelet, mely úgy sincs még sehol közölve.

Kátayak közül sokan adták magokat az egyház szolgálatára és viseltek nagyobb egyházi hivatalokat a magyar hierarchiában, és ebből azt következteti, hogy a mely nemzetség legdrágább kincsét: fiait nem sajnálta az egyháztól, az vagyonát is tehette Isten oltárára;¹⁾ de ennél, nézetünk szerint, sokkal többet jelent e részben, és vélekedésünk indoklására komolyabb érveléssel hozható fel az érintett körülmény, hogy t. i. Zám, hol ez az apátság állott, a Kátayak ősi birtoka volt.

De továbbá, mivel ez apátság is, mint följebb érintők, 1241-ben a tatárok pusztításainak áldozatul esett és 1297-ben, mikor Zámot a Kátayak eladták, még nem volt helyreállítva, mert a *várad-előhegyi* konventnek ez eladásról szóló és már följebb tárgyalt levelében Zám egyszerűen csak mint falu van megemlítve monostor nélkül: az egri káptalan és Pál országbíró 1343-ik évi osztálylevele azonban nemcsak e falut nevezi *Zámmonostorá*-nak, hanem magát a monostort, vagyis a monostor feletti kegyúri jogot is különösen megemlíti, mint ez osztály egyik tárgyát vagy pontját: ebből igen alaposan véljük következtethetni, hogy a tatárok által elpusztított és 1297-ben még romokban heverő monostort a későbbi birtokosok, a Dózsák, állították helyre, és talán azért tartották ahhoz a Dózsa fiai jogot, s azért kívánták azon osztályban a monostor feletti kegyúri jogot felerészből magoknál meghagyatni, mivel ők restaurálták a monostort. S így vélekedésünk szerint a Kátayak alapították ugyan az apátságot; de miután azt a tatárok elpusztították, hamvaiból a Dózsák támasztották fel, kik Zámot 1297 óta birták.

Minthogy a pápai tized rovatában nincs ez apátság megemlítve, ebből t. írónk azt következteti, hogy habár visszaállított is a monostor, abba többé nem apátság, hanem valamely úgynevezett kolduló szerzet telepítették, ezek pedig föl lévén mentve a tized fizetésétől, nem jöttek belé a tized jegyzékébe. Hasonló okból említheti az 1343-ik évi oklevél Zámnak csupán monostorát s hallgat apátságáról.²⁾

De erre legyen szabad megjegyeznünk, hogy mi ez iránt

¹⁾ *Ismeretlen Apátságok*, 27. l.

²⁾ U. o. 27. l.

más nézetben vagyunk, úgy vélekedvén, hogy a monostorral együtt visszaállított az apátság is, és a megújított monostorba nem valami kolduló szerzet telepítették, hanem folytatólag a Kátayak által alapított apátság helyezették vissza; mert az — hogy az 1343-ik évi osztálylevél Zámnak csak monostorát említi és elhallgatja apátságát — nem azt jelenti, hogy megszűnt ott az apátság, hanem úgy kell a *monostor* kitéltet értenünk, hogy az magában foglalta az *apátot* is, s itt a monostor úgy van említve, mint *res continens pro re contenta*. Különbösen is okleveleinkben *monasterium* és *abbatia*, mint synonymumok, egyet jelentenek s a *monostor* alatt értetik az apátság is, ha t. i. oly szerzetes rendű monostor forog kérdésben, melynek apátja volt, s ily esetben a *monostor* csakúgy magában foglalta és föltételezte az *apátot*, mint p. o. a káptalan magában foglalja a prépostot, mint e testületnek fejét. E szerint, miután az osztálylevél megemlítette a *monostort*, tautologia lett volna még különösen az *apátot* is megemlíteni, ki úgyis benne foglaltatott a *monostor*-ban s az alatt értetett.

Íde járul az is, hogy az osztálylevél nemcsak a monostort, hanem egyszersmind az azzal járó kegyúri jogot is említi, mint a Kátayak és Dózsák közötti egyezség s osztály egyik pontját és tárgyát. A miből kitetszik, hogy itt, a *monostor* alatt, birtokos apátságot kell értenünk, s ily apátságra vonatkozó kegyúri jogot kívántak az említett felek magok részére biztosítani a felhozott egyezség s osztály által; minthogy az ily kegyúri jog nemcsak megtiszteltetés volt, hanem azzal egyszersmind némi haszonélvezés vagy haszonvétel is szokott járni. Azért említi az osztálylevél e monostorral járó kegyúri jogot a zámmonostori birtok haszonvételei között, s azért iktatták azt az említett felek is egyezségeik föltételei vagy pontjai közé; mivel azt a magok részére előnyösnek tartották. De ha a zám monostorba nem az apát helyezték vissza, hanem az apát helyett kolduló szerzet telepítették oda: azon esetben ez a kegyúri jog elveszíti érintett jelentőségét, és nem igen képezi vala az egyezség egyik föltételét; minthogy akkor ez a jog nem járt volna semmi előnnyel, hanem inkább teherrel: a szegény kolduló szerzetesek segélyezésével. Tehát a monostornak és az azzal járó kegyúri jognak megemlézése is azt mutatja,

hogy a monostorral együtt az apátság is helyreállított és régi jogaiba visszahelyeztetett.

Hogy ez apátság a pápai tized rovatában ninesen megemlítve, annak az lehet az oka, hogy vagy a monostor restaurációja 1332—1334-ben, mely évekről szól az említett tized rovata, még nem volt egészen befejezve, vagy az apátság akkor még, mint pör alatt álló javadalom és birtok, nem volt betöltve. Különben maga Zám, mint község vagy plebánia, sines az említett tized rovatában megemlítve, minek szintén az lehet az oka, hogy ez a község a lelkiekben az ottani apátság által láttatván el, mióta az apátság elpusztult, és a míg ismét helyre nem állítottott, főkegyházképen a szomszéd *Mátához* vagy *Ohathoz* tartozott, mely községek, mint plebániák, említve vannak a nevezett tized rovatában.

Hogy a restauráció után meddig maradt fenn és mikor pusztult el ez apátság, nem tudjuk: mivel annak további viszontagságairól hallgatnak forrásaink. De minthogy az nem fordul többé elő későbbi korról szóló forrásainkban: azt gyanítjuk, hogy az a restauráció után csak kevés ideig virágozott és talán még a XIV. század vége felé megszűnt. Azonban ezt is csak gyanítjuk, mert nem lévén róla, későbbi kort illetőleg, semmi biztos adatunk, nem merünk e részben semmit határozottan állítani.

De az feltűnő előttünk, hogy ez az apátság és monostor úgy elpusztult s eltűnt, hogy itt semmi nyoma vagy emlékezete sem maradt fenn, és semmi hagyomány vagy helynevezés sem jelzi egykori helyét, s emlékezetét is csak okleveleink tartották fenn. Azonban azok az oklevelek is kikerülték tudósaink figyelmét, és senki sem tudta, de még nem is gyanította, hogy itt egykor apátság volt, sőt még maga Szabó Lajos, ki pedig e vidék helyneveit s azok között *Zámot* is tüzetesen tanulmányozta, sem jött nyomára annak, hogy itt hajdan apátság és monostor állott. És csak t. irónk vala az első, ki, minket megelőzőleg, okleveleink útmutatását követve, azt itt nyomozta és feltalálta, és habár némely részletek- és kérdésekben megtévedt is, nem lévén e vidéknek és különösen a monostorral vonatkozásban levő helyeknek földrajzi fekvése iránt kellőleg

tájékozva; azért mégis őt illeti e nyomozásban az első kísérlet érdeme.

Az apátság pusztulását jóval túlélte Zám, mint falu, mely még a XVI. században is fennállott; ugyan is a magyar-török *szamizsákságnak* a XVI. század közepe táján készült adórovatában úgy van említve, mint falu, ¹⁾ és midőn Debreczen városa 1583-ban a Bátori Zsigmond erdélyi fejedelem által adományozott *Máta* nevű pusztába, a nagy-váradai káptalan küldöttei által beiktattatnék, e beiktatás ünnepélyén, Szücs István előadása szerint, jelen volt *György, Zám* helységének bírása is, több *zámi* lakosokkal együtt, és Szücs István vélekedése szerint e falu csak a XVII. század elején pusztult el. ²⁾

Melyik rendű szerzet bírta ezt az apátságot, nem igen lehet kinyomozni. Pázmány, Szentiványi és Fuxhoffer ugyan azt állítják, hogy ez az apátság a cisterciákhoz tartozott; de minthogy ezek az írók annyira megtévedtek még a megyét és vidéket illetőleg is, hol ez apátság állott, nem igen lehet e részben is az ő állításaikon megnyugodni, és miután e vidéken első apátságok mind benedekrendűek voltak, úgy vélekedünk, hogy ez az apátság is szent Benedek fiaié volt.

Most már térjünk át értekezésünk másik tárgyára: az *ohati* apátságra.

III.

Névtelen jegyzőnk még a honfoglalás történetében említi *Huhot* vagy *Hohat* nevű kún vitézt, kinek Árpád, a Mén-Marót elleni első hadjárat alkalmával, midőn e hadjáratról visszatérő Szabolcs és Tas vezér serege a Tiszán, a *dorognai* révnél, átkelne, ott a Tisza mellett nagy földet adott, melyet az ő maradékai egészen az ő koráig (Névtelen Jegyzőnk koráig) birtak. ³⁾ S e kún vitéz nevével e föld s az itt keletke-

¹⁾ Török János. *Hazánk*. Pest, 1858. I. 348. l.

²⁾ *Debreczen Város Történelme*. I. 21. l.

³⁾ »... usque ad Thiseiam peruenerunt, et in porta Drugma fluium Thiseie transnauigantes, ubi eciam per gratiam Arpad ducis, cuidam cumano militi nomine *Huhot* magnam terram adquisierunt, quam posteritas eius usque nunc habuerunt.« Anonymi *Gesta Hungaror.* XXVIII. Endlichernél, 27. l.

zett falu *Hohat*- vagy *Ohat*-nak neveztetett,¹⁾ valamint az ő maradéka vagy nemzetsége is, mely e földet örökölte, *Hohati* vagy *Ohati* néven neveztetett.

E hely- és nemzetségre vonatkozólag így ír Szabó Lajos: »Az *Ohati* család még a XIV. század közepén kihalván, *Ohat Mátával* s több helyekkel együtt a koronára visszaszállott. Wagner ugyan azt állítja, hogy az *Ohati* családnak maradéka a *Bánffy* család volna; de hogy e család *Ohatot* valaha birta volna, annak semmi nyoma. Némelyek azt is állítják, hogy a XIV. század közepe táján *Ohati Péternek* egy leánya *Pircsi*-hez ment férjhez, s ez a *Pircsi* birta *Ohat* azon részét, mely *Dorogma* felől ma is *Pircsi-rész*-nek neveztetik.«²⁾

Hogy mikor halt ki az *Ohati* nemzetség, nem tudjuk; de Névtelen Jegyzőnk előadásából azt következtetjük, hogy e nemzetség nem birta *Ohatot* a XIV. század közepéig; mert Névtelen Jegyzőnk világosan írja, hogy *Ohat* maradékai azt csak az ő koráig bírták . . . quam posteritas eius usque nunc habuerunt. Mi Névtelen Jegyzőnk e kitételét úgy értelmezzük, hogy azt a földet *Ohat* maradékai csak Névtelen Jegyzőnk koráig bírták s akkor más nemzetségnek a birtokába ment az át. Nem áll tehát az, a mit Szabó Lajos ír, hogy t. i. *Ohati Péter* még a XIV. század közepén birta *Ohatot* vagy annak egy részét, és leányával szállott volna az *Pircsire*. És pedig annál inkább nem áll, minthogy Névtelen Jegyzőnk előadását csakugyan igazolva találtuk azon körülmény által is, melyszerint *Ohatot* a XIII. században vagy legalább annak vége felé nem az *Ohati*, hanem a *Rátholty* nemzetség birta, a mint ezt alább fogjuk látni.

Szabó Lajos Wagner Károlynak a lindvai *Bánffy* nemzetségre vonatkozó előadását félre érti és tévesen értelmezi: minthogy t. i. Wagner ez nemzetség ősei között említ egy *Hadold* vagy *Hahold* nevű vitézt; ³⁾ Szabó Lajos ezzel a mi *Huhot* vagy *Hohat* nevű kún vitézünket azonosítja, s ez által

¹⁾ Szabó Károly. *Béla Király Névtelen Jegyzőjének Könyve*. Pest, 1860. 40. l. és Podhradczky. *Béla Király Névtelen Jegyzője*. Budán, 1861. 251. lap.

²⁾ *Debreczen Helynevei*. 35. l.

³⁾ *Collect. Genealog. Histor. Familiar. Posonii*, 1802. I. 9. l.

az *Ohati* nemzetséget a *Bánffyval* összekapcsolja vagy összezavarja, mintha t. i. a *Bánffy* nemzetség a *Hohat* kún vitéz nemzetségéből származott volna. De meg kell különböztetnünk *Hohat* kún vitézt, ki már Árpád alatt itt volt, a *Bánffy* nemzetség *Hadold* vagy *Hahold* nevű ősétől, ki III. István király korában, 1161 — 1173 táján, jött az országba: ¹⁾ azonnal láthatjuk, hogy e két nemzetség között semmi összeköttetés vagy rokonság sincs, és merő tévedésen alapszik Szabó Lajosnak azon föltevése: mintha Wagner a *Bánffy* nemzetséget az *Ohati* nemzetségtől származtatná.

Meg kelle itt e tévedést érintenünk s igazítanunk, hogy ezzel is valamennyire felvilágosíthassuk azon helyet, vagyis annak történetét, hol az apátság állott s az azzal vonatkozásban lévő nemzetség eredetét, mely Névtelen Jegyzőnk előadása szerint, annak a helynek első birtokosa volt.

A mi már magát az itteni apátságot illeti, az említve van nemcsak a Várad Regestrumnak följebb tárgyalt 120-ik szakaszában, hanem emlékezik arról IV. Béla királynak 1248-ban kelt adománylevelé is, melyben a király a *sárosi* tizedekért az egri püspöknek cserébe adta *Cserépet* és *Csegét* több birtokkal és haszonvételekkel együtt. — Ez adománylevél ide vonatkozó pontja így szól: »Item dedimus aliam villam nostram propriam, prope Tyciam sitam, *Csege* vocatam cum *Kecskes*, *Puchlako*, cum tributo consveto ex integro ab antiquo, et transitu ab vtraque parte Tyciae, nec non cum omnibus vtilitatibus, pertinentiis, ac piscaturis in *Vetges*, et in *Mortua magna* cum contigua terra, et *Mortuam* praedictam; cuius medietas in toto cum nemore *Teulgescherethye* nominato pertinet ad villam *Chege* memoratam; alia medietas in piscatione pertinet *Abbatii* de O . . . cum suis patronis.«²⁾

Hogy itt az *Abbatii* de O . . . bézagos kitétel alatt az *ohati* apátot kell értenünk, azt mutatják az adománylevél e pontjában megnevezett helyek, melyek ma is *Ohat* szomszédságában esnek, s azzal határosak, minek bővebb igazolására és e vidék régi helyrajzának felvilágosítására nyomozzuk az itt megnevezett helyeket. És pedig:

¹⁾ Nagy Iván. *Magyarország Családai*. Pest, 1857. I. 155. l.

²⁾ *Fejér. Cod. Dipl.* IV. II. 18. l.

a) »dedimus aliam villam nostram propriam, prope Ty-ciam sitam *Csege* vocatam,« így szól az adománylevél felhozott pontja. És ime ott van *Csege*, ma is virágzó helység, *Ohatnak* tőszomszédja éjszak felől, a Tisza régi medre mellett, mely a szabályozás folytán most már *Holt-Tisza*-nak neveztetik;

b) cum *Kecskés* = *Kecskés* most is fenlevő puszta, mely *Csegétől* délkelet felé, mintegy félórai távolságra esik.

c) *Puchlako* = *Pucs*- vagy *Pócslaka*. Ilynevű hely most nincs *Ohat* közelében; de *Csege* és *Kecskés* között van egy nagyobb terület vagy határrész, mely *Puszliká*-nak neveztetik, mely elnevezés megközelíti a *Puchlako* helynevet. Már, hogy az adománylevélben van-e hibásan olvasva vagy másolva a *Puchlako* helynév, vagy a nép kiejtése folytán lett-e az *Puszlikára* változtatva, és mit jelent vagy jelentett e nevezet egyik vagy másik kiejtés szerint? azt itt nem nyomozzuk, elég nekünk itt annyi, hogy a kérdéses elnevezést megközelítő nevű hely, *Puszlika* alakban, ott van most is *Ohat* tőszomszédságában;

d) cum piscaturis in *Vetges*. E hibásan olvasott vagy másolt helynév alatt *Völgyest* kell értetünk; mert itt van egy ilyen nevű nagyobb kiterjedésű lapos, melynek egy része most is vizállás, hajdan vizfolyás és halászó hely volt, a másik része legelő s erdős hely. *Völgyesnek* egyik része tartozik a *csegei* határhoz, a másik része pedig *Ohathoz*;

e) in *Mortua magna* = *Nagy-Morotva*. E néven neveztetik most is egy vizállásos és halászható terület *Csegétől* nyugotra a Tisza mellett, melyben még most is sok hal találtatik. *Nagy-Morotvától* délre van egy emelkedettebb terület, melyet a Tisza árja soha sem öntött el, mely régóta szántóföldnek használtatik. Erre vonatkozik az adománylevélnek e kitétele: cum *contigua terra*, hogy t. i. *Nagy-Morotva* a mellette fekvő száraz földdel adományoztatott az egri püspöknek;

f) cum nemore *Teulgescherethye* nominato = *Tölgyes csererétje*. *Tölgyescsere* e néven neveztetik most is a *csegei* határban egy rét és erdő, a följebb említett *Kecskés* nevű puszta tőszomszédságában;

g) az adománylevél felhozott pontja azt mondja, hogy a *Völgyesben* és a *Nagy-Morotvában* a halászat fele részben illeti

az egri püspököt, és a másik felerészben az *ohati* apátot . . . cuius alia medietas in piscatione pertinet *Abbati de O . . .* És csakugyan *Völgyesnek* és *Nagy-Morotvának* egyik része, mint följebb említők, ma is *Ohathoz*, a másik fele pedig a *csegei* határhoz tartozik. Valamint t. i. a halászat ezeken a helyeken vagy tavakon, az adománylevél szerint, felerészben az egri püspöknek adományozott *Csegéhez* tartozott, a másik felerészben az *ohati* apátot illette: épen úgy vannak ma is ezek a helyek *Csege* és *Ohat* között felosztva;

h) cum suis *patronis*: azaz a halászati jog az apátot kegyuraival együtt illette, a halászat joga tehát az apát és az ő kegyurai között meg volt osztva. A mi ismét igazolja azon följebb érintett állításunkat, hogy a kegyuri jog haszonvételekkel járt.

Ime ezek az itt kimutatott helyek nemcsak azt igazolják, hogy az oklevelünkben *Abbati de O . . .* előforduló hézagos kitétel alatt az *ohati* apátot kell értetünk, hanem ez apátság ismertetéséhez s e vidék régi földrajzához is becses adatokat szolgáltatnak, melyek oklevelünkben, a helynevek olvasásában vagy másolásában ejtett hibákat is felvilágosítják és megigazítják.

Ohatot Hohathmonostor néven említi III. Endre király 1299-ben kelt levele, mely szerint a *Ráthoth* nemzetségbeli Domokos tárnokmester *Hohath monostorát* és *Csegét* az ahhoz tartozó birtokokkal és haszonvételekkel együtt cserébe adja a *Sarthyvanweche* nemzetségbeli Istvánnak, Gyula fiának, *Poroszlóért* és az ottani monostorért, és Endre király e birtokcserét megerősíti. E megerősítő levél ide vonatkozó pontja így szól: » . . . Econverso vero ipse Magister Dominicus prefato Stephano, filio Jule, possessiones *Hahothmunustura*, simul cum possessionibus *Hudus*, *Arkusd*, et *Syles* vocatas, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis universis in Comitatu de *Zoboch* existentibus.«¹⁾ Itt mindenekelőtt meg kell jegyez-nünk, hogy *Hahoth* munustura hibás olvasás vagy másolás s e hiba *Hohath* munusturá-ra igazítandó.

Ez oklevél nem említi ugyan itt az apátságot, mely akkor

¹⁾ Wenzel. *Árpádkori Új Okmánytár*. V, 203. l.

már megszűnt; de miután e helyet vagy falut *Hohatmonostor*-nak nevezi, ez az elnevezés is világosan bizonyítja, hogy ott egykor csakugyan monostor volt, és habár elpusztult is a monostor, de azért annak emlékezete sokáig fenmaradt e helység elnevezésében, mely azután is hirdette, hogy ott egykor monostor volt.

Nyomozzuk most már ezen oklevelünkben említett helyeket, hogy lássuk: a följebb említett *Völgyesnek és Nagy-Morotvának* részein kívül, mely birtokok vagy birtokrészek tartoztak egykor az apátsághoz vagy *Ohathoz*, hogy magunkat tájékozhassuk e birtokokra vagy helyekre vonatkozó földrajzi kérdésekben. És pedig:

a) cum possessionibus *Hudus* = *Hódos*. Ilyen névű hely most nincs *Ohat* közelében, s azért itt ismét hibás olvasás- vagy másolással van dolgunk, s a hibásan olvasott vagy másolt *Hudus*-ban *Ludas* rejlik. Ugyanis ott van *Ludas-rét* és *Ludas-lapos* nevű, nagy kiterjedésű rétság, mely *Ohatról Mátá* felé nyúlik, és midőn e vidéket a Tisza árja öntözte, e rét a vadludak tanyája volt, onnét kapta nevét is.¹⁾

b) *Arkusd* = *Árkosd*. *Árkost*, mint folyót, már följebb ismertettük, itt *Árkosd*, mint birtok (possessio) van említve, mely nevezet alatt az *Árkos* mellett elterült rétság és szántó-föld értetett.

c) *Syles* = *Szilás*. E néven neveztetik a följebb említett *Völgyesnek* egy ága, mely az *ohati* erdőbe nyúlik, s azt kétfelé osztja, és mikor nagyobb volt a víz, azt a *Völgyesből* az említett erdőbe vezette.

Ezek a vizek vagy vízfolyások oklevelünkben birtokoknak (possessiones) nevezettek; de ezek tulajdonképen csak jelzették azokat a birtokokat, vagyis réteket és szántóföldeket, melyek mellettök vagy mentökben feküdtek és nevökről nevezettek.

Kútforrásaink több adatot nem szolgáltatnak ez apátság további nyomozására, de úgy hisszük, hogy az eddigi nyomozások és felhozott adatok is eléggé igazolják, hogy *Ohaton* egykor monostor és apátság volt.

¹⁾ *Debreczen Helynevei*, 31. 1.

Hogy ki által és mikor építettett itt a monostor vagy alapított az apátság, azt még csak nem is gyaníthatjuk. Az *Ohati* nemzetség, e helynek első birtokosa, mely azt Névtelen Jegyzőnk koráig bírta, itt monostort nem épített, és Névtelen Jegyzőnk korában itt még monostor nem állott, mert ő mélyen hallgat arról; pedig ha itt akkor monostor lett volna s azt az *Ohati* nemzetség állította volna, azt ő kétségkívül megemlíti vala, miután megemlítette *Hohat* kún vitézt, kinek Árpád itt nagy földet adott, s kinek maradékai azt az ő koráig bírták. Az *Ohati* nemzetségről kire szállott e birtok, nem tudjuk, úgy látszik 1248. körül többet bírták azt; mert IV. Béla királynak ez évben kelt és följebb tárgyalt adománylevele az apátság kegyurait a többes számban *cum suis patronis* említi. A XIII. század vége felé már azt a Ráthoty nemzetség vagyis annak egyik tagja Domokos tárnokmester bírta, ki azt 1299-ben *Poroszlóval* elcserélte, s így még csak gyanítani sem lehet, hogy ki alapította ezt az apátságot.

Hasonló bizonytalanságban vagyunk annak alapítása korát illetőleg is, csakis annyit tudunk, mint bizonyost, hogy az a XIII. század elején, 1219. táján, már meg volt és 1248-ban még állott, legalább említi IV. Béla király ez évben kelt és följebb tárgyalt adománylevelében az *ohati* apátot, vagyis annak halászati jogát és kegyurait. Azonban úgy látszik, hogy a tatár pusztítás következtében ez is nemsokára elpusztult, s azután hallgatnak róla kútforrásaink. Az 1299-iki oklevél *Hohatmonostor*-nak nevezi ugyan a falut; de mindamelllett mélyen hallgat a monostorról vagy apátságról, világos jeléül annak, hogy az már akkor megszűnt; mert különben megemlítette volna azt is, mint megemlítette *Poroszlóval* együtt a monostort is, melylyel azt Domokos tárnokmester elcserélte.

Feltűnő, hogy az *ohati* monostor s apátság is úgy eltűnt, hogy annak itt semmi nyoma vagy emlékezete sem maradt fenn, és semmi hagyomány vagy helyelnevezés sem jelzi egykori helyét és csak okleveleink tartották fenn emlékezetét.

De *Ohat*, mint falu, szintén túlélte az apátság pusztulását, mely azután is sokáig fenmaradt. A pápai tized rovatában 1333-ban, mint egyházközség (plebánia) említették, *Hwath*-nak

irva. ¹⁾ A XVI. század közepén, a magyar-török adónak föl-
jebb említett rovatában, Zámmal együtt szintén mint falu van
említve. ²⁾ Sőt *Sólyom Miklós*, *Ohat* községének birája, az ő
esküdt társaival együtt jelen volt a följebb említett beiktatási
ünnepélyen is, midőn t. i. 1583-ban Debreczen a neki adomá-
nyozott *Mita* pusztába beiktattatott. ³⁾ S úgy látszik, hogy e
falu is a XVII. század elején pusztult el.

Csak ennyi az, mit e két apátságról kinyomozhatánk;
de ennyi is elegendő annak kimutatására, hogy a nevezett két
pusztán, *Zámon* és *Ohaton*, egykor két virágzó apátság állott,
és hogy a *zám*i apátság nem a veszprémi egyházmegyében fe-
kült, hova azt írónk minden alap nélkül helyezék, hanem az
egri egyházmegye területén, Szabolcs vármegyében; és hogy
az *ohati* apátság is, melyről névkönyveinkben még az síncs
megemlítve, hogy hol, melyik megyében feküdt, szintén az egri
egyházmegye területén, Szabolcs vármegyében, állott. S így
az egri egyházmegyei hatóság tiszte leendő azokat vagyis azok-
nak czímeit, az itt felhozott adatok s érvek nyomán, e megye
részére revindicálni, névkönyvében e megye egykori apátságai
sorába iktatni és röviden ismertetni.

De ez apátságok nyomozásából az is kitünik, hogy ha-
zánk e vidéke egykor eléggé be volt népesítve s ott számos
virágzó helységek állottak, hirdetvén e vidék akkori népességét
s azzal járó agriculturális jelentőségét. Sed nunc seges est, ubi
Troia erat. Ezek az egykor ott virágzott helységek mind el-
pusztultak, és most csak a néptelen puszták nevei tartják fenn
azok emlékezetét s jelzik egykori helyeit. S ezek közül az
elpusztult helyek közül kiemelkedik *Zám* és *Ohat*, két nagy
kiterjedésű pusztá, mint két néma emlék hazánk történetéből,
melyeknek feliratait elhomályosította a mindent megemészítő
idő mostohasága, de kitisztázhatja és földerítheti a történet-
nyomozó buvárkodása és szorgalma.

¹⁾ Balássy F. *Regestrum Decimar. Papalium Dioecesis Agrien.* 69. l.

²⁾ Török János. *Hazánk.* I. 348. l.

³⁾ Szűcs István. *Debreczen Város Történelme.* I. 20. l.

FÜGGELÉK.

I.

Nos Comes Paulus Judex Curiae Domini Regis memo-
riae commendamus: Quod Discreto Viro Magistro Johanne
Archidiacono Neugradiensi, filio Stephani de genere Katha
pro se personaliter et pro Laurencio filio Stephani, fratre suo
carnali cum sufficientibus procuratoriis litteris capituli Stri-
goniensis, et Gwg, filio Gwg de eodem genere similiter perso-
naliter ab una; item Thoma, filio Pauli, filii Rophoyn de eo-
dem genere Katha propria in persona parte ab altera, coram
nobis constitutis, propositum exstitit per eosdem communiter
et relatum ministerio vivae vocis: Quod idem magister Johan-
nes Archidiaconus et Laurencius frater suus, ac Gwg, filius
Gwg, quondam possessionem Zammunustura vocatam, nunc
apud manus alienas habitam et quaslibet possessiones seu pos-
sessionarias portiones quondam Stephani, filii Benedicti de
eodem genere Katha ipsos communiter ratione lineae genera-
tionis tangentes, a quibuslibet suis detentoribus propriis suis
laboribus et expensis requirere assumpsissent eo modo: ut si
ipsas possessiones vel aliquas ex eisdem requirere et reobti-
nere, aut pecuniam pro eisdem aut pro aliqua earundem ha-
bere possent, extunc ipsas vel ipsam reobtentas vel reobtentam
possessiones vel possessionem aut pecuniam pro eisdem aut
pro aliqua earundem receptam cum eodem Thoma filio Pauli,
in tres partes dividere tenerentur coaequales ita: ut unam por-
tionem prefati magister Johannes Archidiaconus et Lauren-
cius frater suus, secundam dictus Gwg, filius Gwg, et tertiam
ipse Thomas, filius Pauli, de ipsis requisitis possessionibus vel
rebus pro eisdem receptis participant possidendam et tenen-
dam, hoc specialiter declarato: Quo possessiones apud manus

ipsius Thomae filii Pauli, nunc habitas et usque modo per eundem possessas, idem Thomas pacifice et quiete perpetuo possideret. Praeterea eadem partes super omnibus iniuriis, odiis et discordiis inter ipsos usque modo habitis in plenae pacis unionem devenissent et se mutua vicissitudine reddidissent expeditas. Datum is Visegrad in Quindenis beati Georgii Martyris. Anno Domini Millesimo tercentesimo quadragesimo. « 1)

II.

Capitulum Ecclesiae Varadiensis Omnibus Christi fidelibus praesens scriptum inspecturis Salutem in Omnium Salvatore. Ad universorum notitiam tam praesentium quam futurorum harum serie volumus pervenire: Quod cum receptis duplicibus literis videlicet patentibus et clausis Excellentissimi Principis Domini Ludovici Dei gratia Illustris Regis Hungariae Domini nostri confectis, super divisione possessionaria facienda et perpetuo duratura inter Cosmam, filium Petri, Petrum, Stephanum et Johannem filios eiusdem Cosmae ab una parte, ex altera vero Ladislaum, filium Pauli, item Thomam literatum et Mathiam filios Johannis, filii eiusdem Pauli, una cum Zoard, filio Andreae de Isaka homine regio in eisdem literis expresso, virum discretum Nicolaum sacerdotem chori Ecclesiae nostrae pro parte praedicti Cosmae et filiorum eius praefatorum. Item pro parte praedictorum Ladislai, Thomae Literati et Matthiae, virum discretum Blasium sacerdotem similiter chori Ecclesiae nostrae transmissemus pro Testimoniis ad videndum divisionem possessionariam praelibatam; tandem iidem Homo Regius et nostra Testimonia exinde ad nos reversi cum praedictis partibus, nobis concorditer retulerunt: Quod ipsi in octavis festivitatis Omnium Sanctorum proxime praeteritis ad faciem possessionis *Zomayun* vocatae pariter accessissent, et convocatis vicinis et commetaneis eiusdem, praedictis partibus ibi personaliter comparentibus, loca sessionum eiusdem possessionis *Zomayun* hoc modo dividissent:

1) Eredetiije találatatik a *lelessi* országos levéltárban in fasciculo 1-mo antiquitatum Nro 51. anni 1340 protocollo A. A. I. pag. 115.

Quod incipiendo a quodam lacu iuxta domum Bolug versus orientem omnia loca sessionalia plateae simplicis ordinis usque finem; item incipiendo ab Ecclesia loca sessionalia similiter simplicis vici ex opposito eodem modo usque finem tendentis versus occidentem a parte *Zam* cessisset in jus et proprietatem Cosmae praedicti et filiorum suorum praefatorum. E converso autem loca sessionalia incipiendo a domo praedicti Bolug inclusive versus occidentem et a parte *Zam* usque finem; item incipiendo a Sanctuario Ecclesiae Sanctorum Cosmae et Domiani Martyrum omnia loca sessionalia in vico simplicis ordinis tendente versus orientem a parte villae *Zobuzlo* cessissent et essent devoluta in ius et proprietatem praedictorum Ladislai, filii Pauli, Thomae et Mathiae filiorum Johannis et haeredum eorum perpetuo et irrevocabiliter possidenda; campos vero tam in terris arabilibus quam foenetis, et in quibuslibet utilitatibus communi usui deputassent. Item tributum pontis seu portus in fluvio *Hortubag* in duas partes coaequales dividentes, unam partem eiusdem tributis Cosmae et filiis suis, aliam vero partem eiusdem tributis Ladislao, Thomae et Mathiae, tum eorum haeredibus reliquissent perpetuo possidenda. Praeterea quartam partem ipsius pontis in medio praefati Ladislaus, Thomas et Mathias, quartam vero partem in fine Cosmas cum filiis suis ac successoribus in perpetuum reficere tenerentur. Deinde ad possessionem *Corpad* accedentes similiter partibus praesentibus et consentientibus, vicinisque et commetaneis convocatis, loca sessionalia dumtaxat de novo congreganda hoc modo dividissent: videlicet incipiendo ab Ecclesia versus meridiem usque finem uterque vicus cessisset Ladislao, Thomae, et Mathiae antedictis, a parte vero septentrionali eodem modo utraque pars vici Cosmae et filiis suis praefactis cessisset et fuisset devoluta. Omnes autem possessiones eorum apud manus alienas habitas commisissent, dum rehaberi poterunt, in duas partes coaequales dividendas, quarum una deberet esse Cosmae et filiorum suorum praedictorum, alia vero Ladislai, Thomae Literati et Matthiae praefactorum, hoc autem expresso, quod pars acquirens easdem possessiones suis laboribus et expensis ab alia parte rehabita aut rehabitis, ipsa vel ipsius possessionis medietatem expensarum consumptarum deberet rehabere, ad quod

eaedem partes in facie praedictarum possessionum, et demum coram nobis, tempore emanationis praesentium, sese spontanea obligarunt voluntate. In cuius divisionis memoriam perpetuamque firmitatem praesentes concessimus Literas nostras privilegiales pendentes sigilli nostri munimine roboratas. Datum in festo Beati Briccii Confessoris Anno Domini Millesimo tercentesimo quadragesimo sexto. Discretis Viris Philippo Praeposito, Ladislao Lectore, Ladislao Cantore, Gregorio Custode, Dominis et Magistris Canonicis Ecclesiae Nostrae salubriter existentibus. ¹⁾

¹⁾ Eredetiye taláttatik a leleszi országos levéltárban in fasciculo 1-mo antiquitatum Nro 22. anni 1346. protocollo. A. A. I. pag. 43.

NÁPOLYI PÉTER.

EGY DIPLOMATA A XVII-İK SZÁZAD ELEJÉRŐL.

SZILÁGYI SÁNDOR

R. TAGTÓL.

(Felolvasatott a M. Tud. Akadémia II-ik osztályának 1881. máj. 9-én tartott ülésében.)

BUDAPEST, 1881.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)